

Monien virastojen ja laitosten tiedotus meni harppauksin eteenpäin 1980-luvulla. Yksi etappi oli, kun valtioneuvoston linnan piharakennukseen avattiin valtioneuvoston tiedotuskeskus vuonna 1985. Kuvassa pääministeri Mauno Koivisto pitää tiedotustilaisuutta vielä Eduskuntatalossa huhtikuussa 1981. KUVA: MATTI BJÖRKMAN / LEHTIKUVA

Julkishallinnon viestintä

Katariina Kivistö

Katariina Kivistö on pääkirjoitustoimittaja Demokraatti-lehdessä. Aiemmin hän on ollut viestintätehtävissä valtionhallinnossa lähes 30 vuotta, muun muassa pitkään viestintäjohtajana liikenne- ja viestintäministeriössä. Koulutukseltaan hän on yhteiskuntatieteiden maisteri Tampereen yliopistosta pääaineena lehdistö- ja tiedotusoppi ja on suorittanut myös työnohjaajan tutkinnon Palmeniassa. Hän on toiminut Valtion tiedottajat ry:n puheenjohtajana 1987–1990, Yhteiskuntaviestinnän yhdistyksen hallituksessa ja saanut Julkisen alan tiedottajien kultaisen ansiomerkin 2001. KUVA: ARJA JOKIAHO

Julkishallinto avoimuuden asialla

Valtio ulkoisti pitkään tiedottamisensa STT:lle ja Ylelle. Hallinnon oma tiedotus sai tukevan jalansijan vasta 1970-luvun lopulla. Tiedottajat joutuivat taistelemaan asemansa ja tiedonsaantinsa puolesta. Jotkut katsoivat saaneensa mandaattinsa suoraan kansalta. Suopeuden hankkiminen oli pannassa ainakin paperilla. Kriisiviestinnän valtio oppi vasta kantapäähän kautta. Kun viestinnän mahdollisuudet lopulta tajuttiin, viestintävastaavat joutuivat lujille.

Pitämättä jääneet olympialaiset 1940 ja olympialaiset 1952 kiinnostivat kansainvälistä lehdistöä. 1930-luvun lopulla hotelli KÄMP toimi lehdistökeskuksena, jossa ulkoministeriön sanomalehti-osaston päällikkö Heikki Brotherus toimi ulkomaisten lehtimiesten vierailujen organisaattorina. Kuvassa ulkomaalaisia sanomalehtimiehiä Helsingissä vuonna 1948. KUVA: OSVALD HEDENSTRÖM, HEDE-FOTO / LEHTIKUVA

Uutisvälitystä sanomalehdissä

Tiedonvälityksen tärkeys ymmärrettiin hallinnossa kauan ennen kuin pidettiin tarpeellisenä järjestää omaa tiedotustoimintaa. Tieto poliittisista päätöksistä ja hallintoasioista kulki aluksi etupäässä sanomalehtien kautta.

Vuonna 1920 pääministeri **Rafael Erich** allekirjoitti Suomen Tietotoimisto STT:n kanssa sopimuksen valtioneuvoston uutisten toimittamisesta sanomalehdille. Sopimus antoi STT:lle yksinoikeuden valtioneuvoston uutisten välittämiseen, mutta edellytti samalla

uutisten antamista pääministerin ohjeiden mukaan. 1920-luvun lopulta lähtien tieto valtion asioista alkoi kulkea enenevästi myös radion välityksellä.

Valtiovalta itse suuntasi kansalle lähinnä terveyteen ja turvallisuuteen liittyvää valistusta. Ulkoministeriössä tiedottamisen tarve oli havaittu selvästi 1920-luvulla siinä yhteydessä, kun Ahvenanmaan kysymystä käsiteltiin Kansainliitossa. Talvisodan aikana ulkomaantiedotus oli vielä sitäkin tarpeellisempaa.

Sotien aikana ensin valtioneuvoston

Valtion tiedotuskomitea esitti 1965, että valtion tiedotustoimintaa on tehostettava, jotta kansalaiset voivat paremmin seurata hallinnon toimintaa. Lopullisesti hallinnon oman tiedotuksen välttämättömyys oivallettiin 1970-luvun alkuvuosina, jolloin virkamiestiedottajien määrä kasvoi hyvin nopeasti. Alec Aalto toimi Valtioneuvoston tiedotuspäällikkönä 1973–75. KUVA: JORMA POUTA / LEHTIKUVA

Valioneuvoston tiedotuspäällikkö Tom Westergård (edessä) palkittiin vuoden tiedottajana 1987. Hänen ansiokseen katsottiin ammatitiedottajan ja avoimuuden merkityksen kohottaminen valtakunnallisessa erityistilanteessa. Westergårdin takana pääministeri Harri Holkeri, Matti Korhonen, Marcus Laurent, Petri Tuomi-Nikula ja Jaakko Blomberg poistumassa tiedotustilaisuudesta tammikuussa 1991. KUVA: ARI OJALA / LEHTIKUVA

tiedotuskeskus ja sitten valtion tiedotuslaitos koordinoi kaikkea tiedotusta ja lehtien kirjoittelua.

Ensimmäinen komiteamietintö tiedottamisesta valmistui heti sodan jälkeen, vuonna 1945. Siinä käsiteltiin valtion tiedotustoiminnan muuntamista sodan ajasta normaalioloihin. Keskiteylle tiedotustoiminnalle oli tullut huono maine, joten tiedotustehtävät hajautettiin. Varsinaisia tiedotussäännöksiä ei tuotettu vaan tyydyttiin yksittäisiin veloituksiin ilmoittaa tietyistä päätöksistä ja eräistä viranomaistoimenpiteistä. Lisäksi lainsäädäntö sisälsi virkamiehiä velvoittavia vaitiolosäännöksiä.

Julkisuuslaki avoimuuden perustaksi

Hallinnon avoimuuden kivijalka muurattiin vuonna 1951, kun laki asiakirjojen julkisuudesta (83/51) tuli voimaan. Valtionhallinnon julkisuusperiaate toteutui tulevina vuosikymmeninä asiakirjajulkisuuden muodossa tämän, pohjoismaista julkisuusperinnettä edustaneen lain mukaisesti. Kansainvälisesti vertaillen laki oli edistyksellinen, vaikka se jättikin valmisteluasiakirjat isoksi, harmaaksi alueeksi.

Tultaessa 1960-luvun puoliväliin alettiin herätä siihen, ettei passiivinen suhtautuminen tiedonvälitykseen riitä. Havahtumista edesauttoi se, että yhteiskuntapoliittiset kasvuohjelmat vaativat tiedotusta. Valtion tiedotuskomitea

ryhtyi selvittämään sekä valtion omia tiedottamistarpeita että joukkoviestinten tarpeita. Komitea esitti vuonna 1965 valmistuneessa mietinnössään, että valtion tiedotustoimintaa on tehostettava, jotta kansalaiset voivat paremmin seurata hallinnon toimintaa. Joidenkin hallintoyksiköiden tiedotustarpeen komitea totesi niin suureksi, että ”ne tarvitsevat tiedotushenkilöstöä”. Komitean esitys valtioneuvoston tiedotustoiminnan järjestämisestä johti siihen, että valtioneuvoston kanslia sai ensimmäisen tiedottajansa, kun sinne palkattiin vuonna 1968 tiedotussihteeriksi **Jukka Rusi**. Kaikkiaan 1960-luvulla kuudessa valtionhallinnon yksikössä toimi 23 tiedottajaa.

Ensimmäinen kunnallinen tiedottaja oli aloittanut Tampereen kaupungin palveluksessa jo vuonna 1956.

Vaikka virastot lähettivät tiedotteita ja järjestivät julkisuuden seuraamiseksi sanomalehtikirjoitusten leikepalvelua, tiedotustoiminta ei ollut järjestelmällistä. Tiedotuksen suunnittelu ja kehittäminen pysyi sattumanvaraisena 1970-luvun lopulle saakka.

Läpimurto 1970-luvulla

Lopullisesti hallinnon oman tiedotuksen välttämättömyys oivallettiin 1970-luvun alkuvuosina.

Silloin todettiin, että tieto päätöksistä ei aina saavuttanut riittävän nopeasti, tehokkaasti ja laajasti niitä, joita päätökset koskivat. Havahtumista edesauttoi muissa Pohjoismaissa ja varsinkin Ruotsissa käynnistynyt yhteiskun-

nallisen informaation pohdinta ja hallinnon tiedotuksen organisointi. Luonnollisesti hallinto otti mallia myös yksityisen sektorin vilkastuneesta tiedottamisesta.

Julkisuuslaki oli toistaiseksi hallinnon tiedottamisen merkittävin edistysaskel, mutta nyt sitä alettiin myös arvostella. Säännöksiä moitittiin vaikeaselkoisiksi, hajanaisiksi ja puutteellisiksi. Virkamiehille katsottiin jäävän liian suuri mahdollisuus rajoittaa julkisuutta asioiden valmisteluvaiheessa sekä koskien päätösten taustojaa.

Jälleen asialle laitettiin komitea. Valtion tiedotustoimikunta 1971 lähetystöneuvos **Matti Tuovisen** johdolla laati ehdotuksen ”valtion keskushallinnon ulospäin suuntautuvaa tiedotustoiminnan tehostamiseksi”. Toimikunta ehdotti, että kaikkiin ministeriöihin ja keskusvirastoihin perustetaan tiedottajan toimet. Se piti tarpeellisena myös osoittaa määrärahoja tiedotustoimintaan ja katsoi, että Valtion koulutuskeskuksen tulee ryhtyä toimiin tiedotuskoulutuksen järjestämiseksi.

Toimikunnalle oli tosin esitetty myös, ettei tiedottajan toimia enää perustettaisi, koska tiedottajien pelättiin muodostavan esteen tiedon välittömälle kululle virkamiehiltä toimittajille. Kommentti tiedottajista tiedotuskanavien tukkijoina sisältyi myös päätoimittaja **Keijo Kylävaaran** allekirjoittamaan Helsingin Sanomien lausuntoon. Siinä todetaan että ”niissä tapauksissa, jolloin ministeriöllä tai keskusvirastolla on oma tiedotusmiehensä, heidän voi-

makkaasti rajatut valtuutensa ovat pikemminkin informaation kulun esteenä kuin nopeuttajana. Toimikunta päätyi korostamaan, että tiedottajien tulosta huolimatta tiedotusvelvollisuus kuuluu edelleen jokaiselle virkamiehelle.

Lähelle käytäntöä ylsi komitean kanta, että tiedottajan käytössä tulee olla konekirjoittamon, monistamon ja postittamon työvoimaa sekä lähettejä niin, että aineisto voidaan jakaa nopeasti suoraan lehdistölle ja tarvittaessa kuljettaa pikaisesti joukkoviestimien toimituksiin.

Selvittelyt johtivat käytännön toimiin. Tiedottajan virkojen perustamisen lisäksi hallinnossa laadittiin virastokohtaisia tiedotusohjeita ja alettiin julkaista omia lehtiä.

Hallintoon 1970-luvulla palkatut päätoimiset tiedottajat tekivät varsinaista pioneiryötä. Aluksi valtion työmarkkinalaitoksen tiedottajana (1974–1978) ja sitten valtiovarainministeriön tiedotuspäällikkönä (1979–1985) toiminut **Raili Manninen** on kuvannut aikaa todella mielenkiintoiseksi. ”Julkisen hallinnon tiedotus oli vasta syntymässä. Oli luotava viestinnän perusteet suurin piirtein tyhjässä, sillä sen paremmin sisäistä tiedotusta kuin lehdistökontaktejakaan ei ollut.”

Sisäisen viestinnän katsottiin pitkään kuuluvan ”henkilöstöhallinnon alueeseen”. Valtiolla sitä ryhtyi organisoimaan valtiovarainministeriön järjestelyosasto, joka tuotti sisäisen tiedotuksen ohjeen vuonna 1974. Kiinnostusta sisäiseen viestintään lisäsi virastode-

mokratia, jonka mukainen ajattelu vie tiin pitkälle esimerkiksi Tilastokeskuksessa.

Muutoin sisäinen tiedotus tahtoi jäädä lapsipuolen asemaan. Tämän vaaran näki Helsingin kaupungin liikennelaitos jo vuonna 1971, kun se antoi sisäisestä tiedotustoiminnasta määräyksen, jota laatimassa oli ollut muiden muassa **Kirsti Lilja**. ”Sisäinen tiedotustoiminta on nähtävänä yhtenä laitoksen toimintaan liittyvänä osatekijänä, jota ei saa laiminlyödä muiden tehtävien kustannuksella. Tämä edellyttää monessa tapauksessa melko perusteellista asenteen muutosta.”

Ammattikunta paisuu

Virkamiestiedottajien määrä kasvoi hyvin nopeasti 1970-luvun puolivälissä. Jo sitä ennen keskusvirastoista pään olivat avanneet muiden muassa Ammattikasvatushallitus, Asuntohallitus, Kouluhallitus, Metsähallitus, Sosiaalihalitus, Tullihallitus ja Vesihallitus. Toisaalta joissakin virastoissa ja laitoksissa tiedottajaa jouduttiin odottamaan pitkään. Esimerkiksi Autorekisterikeskuksessa ei ollut tiedottajaa vielä 1980-luvun puolivälissä.

Eduskunnassakin oltiin tiedotusasialla: puhemiesneuvoston työryhmä pohti vuonna 1971 tiedotustoiminnan kehittämistä ja toimiin eduskunnan tiedotushenkilöstön palkkaamiseksi ryhdyttiin. Eduskunnan ensimmäinen tiedottaja **Ilpo Pohjola** hoiti virkaa aina vuoteen 2002 asti.

Suurehkoja tiedotusyksiköitäkin

alkoi syntyä. Niitä olivat valtioneuvoston tiedotusyksikkö, ulkoasianministeriön lehdistö- ja kulttuurikeskus, valtionrautateiden tiedotuspalvelu, posti- ja lennätinhallituksen tiedotusyksikkö, pääesikunnan tiedotusosasto sekä Matkailun edistämiskeskuksen tiedotus.

Vuonna 1975 valtioneuvoston kansliassa ja muissa ministeriöissä työskenteli jo 32 henkilöä tiedotustehtävissä. Enää kolme ministeriötä oli vailla päätoimista tiedottajaa: maa- ja metsätalousministeriö, oikeusministeriö ja liikenneministeriö. Liikenneministeriön tieliikenneosastossa oli tosin ylitarkastaja, joka osaston tiedotusohjeen mukaan ”valmistelee ja suorittaa liikenneturvallisuusalan lainsäädännön tiedottamista ja muuta liikenneturvallisuuteen liittyvää tiedotustoimintaa”. Ministeriöistä viimeisenä oman päätoimisen tiedottajan sai oikeusministeriö vuonna 1982.

Kunnissa tiedottajat yleistyivät toivottua hitaammin. Vuoden 1977 paikkeilla vain 15–18 kaupungilla oli palveluksessaan edes yksi tiedottaja. Kunnallisista tiedottajista 75 prosenttia oli pitkään Helsingin kaupungin palkkalistoilla. Jotkut kaupunginjohtajat eivät kiirehtineet tiedottajan viran perustamista, koska eivät halunneet ketään itsensä ja median väliin.

”Kompleksista suhtautumista”

Yllättävänkin monipuolisesti tiedotusta linjasi valtionhallinnon tiedotustyöryhmä 1975. Se kirjasi keskeiset periaatteet, korosti aktiivista tietojen välittä-

mistä ja näytti suunnan tiedotuksen käytännön toteuttamiseen. Terminologia alkoi jo olla sitä, mikä oli käytössä aina kokonaisviestinnän ja internetin aikaan saakka. Työryhmän puheenjohtajana oli tiedotussihteeri **Tuomo Tirkkonen** ja jäsenenä muiden muassa tiedotuspäälliköt **Anja Alanne** ja **Eero Tuurna**. Sihteerinä oli aluksi tiedotussihteeri **Kauko Holopainen**, tuleva valtioneuvoston tiedotuspäällikkö ja työn loppuun, lokakuuhun 1976, tiedotussihteeri **Tarja Summa**. Työryhmä myös kuului toistakymmentä asiantuntijaa pääministerin sihteeri **Jouko Loikkasta** myöten.

Ryhmä otti tehtäväkseen ”vähentää sitä kompleksista suhtautumista, mitä vielä on laajalti havaittavissa tiedotusta ja samalla myös joukkoviestimiä kohtaan valtionhallinnossa”. Se näki tarpeelliseksi kehittää tiedotustoimintaa suosivaa ilmapiiriä ja osasi jopa vaatia tiedotuksen kaksisuuntaisuudesta huolehtimista. Tosin kaksisuuntaisuus tarkoitti tuossa vaiheessa ”saadun palautteen arkistointia” eli käytännössä kansalaiskirjeiden laittamista kirjaamon uumeniin.

Työryhmä antoi huutia myös hallinnon omille lehdille: ”Nykyisellään tämä lehdistö vaivoin kestää kriittistä tarkastelua, vaikka joukossa on todella hyviäkin ja ammattitaidolla hoidettuja lehtiä. Tavoiteharkinta on liian vähäistä. Usein sama lehti on sekä sisäisen että ulkoisen tiedottamisen väline. Lehtiä jaellaan umpimähkään ja niissä saattaa olla kuukausia vanhaa aineistoa.”

Kuntien tiedottamista vauhditti vuonna 1977 voimaan tulleeseen kunnallislakiin saatu tiedotuspykälä. Espoon viestintää johtanut ja myös Kunnallisten tiedottajien puheenjohtajana toiminut **Reima T.A. Luoto** muistaa, että tiedottajat pitivät tärkeänä saada tiedottamista koskeva pykälä: ”Ajatelimme, että kun kuntien virkamiehet ovat lakimiehiä, niin niitä on hyvä pelotella lain noudattamatta jättämisestä. Samasta syystä Espoon oman viestintäsäännön kappaleet varustettiin §:llä. Se oli juristeille merkki, että tässä on vähintään asetustasoista pykälöintiä.”

Virastotoimittajat penkoivat kirjaamoita

Hallinnon oman tiedotustoiminnan kehittämisen pelättiin vähentävän itsenäisen journalismin mahdollisuuksia. Virkakunnan oli helppo torjua nämä pelot, sillä oltiin vielä kaukana siitä, että hallinto pystyisi itse vastaamaan edes median perustarpeisiin.

Niinpä vuonna 1971 alettiin kokeilla virastotoimitusjärjestelmää. STT:lle ja Ylelle annettiin oikeus seurata asiakirjojen kulkua virastojen kirjaamoissa. Käytännössä meneteltiin niin, että STT:n ja Ylen toimittajat kävivät uutismielessä kiinnostavimpien ministeriöiden ja virastojen kirjaamoissa tutustumassa lähtevään ja tulevaan postiin. Toimittajat poimivat asiakirjavirrasta mielestään uutisarvoiset ja tekivät niistä uutisia. Sekä STT että Yle perustivat organisaatioonsa erillisen virastotoimintayksikön.

Järjestelmä toimi kohtuullisesti. Yle tosin lopetti kokeilun valtionvarainministeriössä ”uutisten vähyyden vuoksi”. Ongelmiksi nähtiin pienet toimittajaresurssit ja hallinnon julkisuustulkintojen kirjavuus. Virastotoimitukset olivat pystyssä 1990-luvun lopulle saakka. Silloin hallinto tiedotti jo itse niin aktiivisesti, että toimitukset päätivät suunnata resurssinsa hyödyllisemmin.

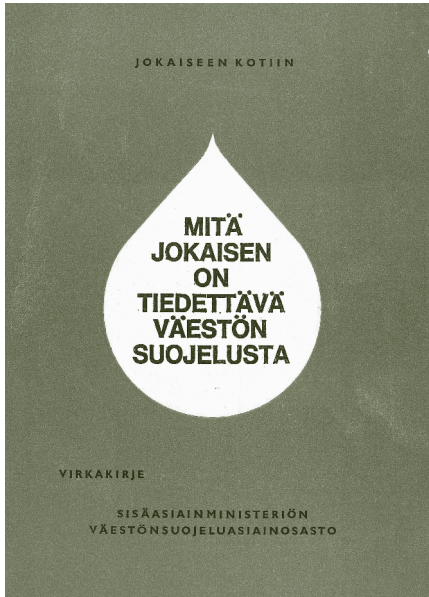
Joukkoviestimet alkoivat saada postitse ja faksilla virastojen lehdistötiedotteita, johdon puheita ja kutsuja lehdistötilaisuuksiin yhä tiuhempaan tahtiin. Valtioneuvoston linnassa, eduskunnassa ja STT:ssä oli lehtien lokeroita, joihin virastojen vahtimestarit kuljettivat tiedotusmateriaalia.

Erityisjärjestely STT:n kanssa säilyi sikäli, että uutistoimistolla on tunnukset valtioneuvoston päätöksentekojärjestelmään PTJ:hin, jossa toimittajat pääsevät tutustumaan etukäteen valtioneuvoston esityslistoihin.

Edistystä ja jounnausta

”Valtionhallinnon tiedotustoiminta – uutta, mutta aktivoituvaa.” Toimittaja **Seppo Saari** otsikoi vielä vuonna 1983 LSP:n (Lehdistön Sanomapalvelu) jutunsa näin. Jutussa kerrottiin, että valtion palveluksessa on jo yli sata tiedottajaa, mutta määrän kasvu on pysähtynyt.

Monien virastojen ja laitosten tiedotus meni harppauksin eteenpäin 1980-luvulla, kun niihin palkatut ammattitiedottajat panivat toimeksi. Paljon oli nimenomaan tiedottajien oman osaamisen ja aktiivisuuden varassa,

VEROTUS KEVENEÉ

Hallitus on antanut eduskunnalle esityksen verotuksen uudistamiseksi. Verouudistuksen vaikutukset alkavat näkyä maaliskuussa 1989. Uudistus jatkuu vuoteen 1991 asti. Vuoden 1988 veroimotus tehdään vielä vanhan järjestelmän mukaisesti.

Hallituksen verouudistusesitys on nyt eduskunnan käsiteltävänä.

Uudistuksen lähtökohtana on eri tulolajien yhtäläinen verotus. Tämä merkitsee eräiden vajaasti verotettujen tai kokonaan verovapaiden tulojen verottamista. Samalla vähennysjärjestelmä selkiintyy. Nämä molemmat antavat tiää veroasteikon lieventämiselle. Rahapalkan verotus kevenee ja veroasteet alenevat vaiheittain. Valtionverotuksessa verotettavan tulon alaraja nousee 36 000 markkaan.

Veroasteiden alentamisvaraa lisäävät osaltaan omaisuuslajien verotuksen, yritysverotuksen ja maatalatalouden tulojen verotuksen muutokset.

Valtio on lähestynyt kansalaisia monin esitepostituksin, joista jotkin ovat herättäneet polemiikkia. Hallinto on myös kouluttanut virkamiehiä viestimään kansalaisille ja muille sidosryhmille.

kun virastopäälliköt eivät läheskään aina tienneet, mitä tiedottajalta kuuluisi tai voisi vaatia.

Yksi etappi oli, kun valtioneuvoston linnan piharakennukseen avattiin valtioneuvoston tiedotuskeskus vuonna 1985. Hankkeen puuhahenkilöinä olivat Raili Manninen ja valtioneuvoston tiedotuspäällikkö **Tom Westergård**. Westergård avusti myös tasavallan presidenttiä julkisuuden hoidossa ja vaikutti siihen, että presidentti **Mauno Koivisto** järjesti presidenttikaudellaan tiedotustilaisuuksia.

Kun ammattimainen tiedotus yleisyyti, alettiin ymmärtää, mitä tiedottaminen voi parhaimmillaan olla. Odotukset kasvoivat ja samalla yltyi arvostelu, jonka mukaan tiedotuksen kehittäminen on lamautunut, jopa taantunut.

Toivon ja pelon tunnelmat

Hallinnon tiedottajien tunnelmat vaihtelivat innosta pettymykseen tultaessa 1980-luvulle. Aulangolla pidettiin vuonna 1980 valtionhallinnon tiedottajakurssi, jossa purettiin toiveita ja epäilyjä. Puheista kuului seitsemänkymmentälukulainen vasemmistolainen retoriikka.

Tampereen yliopiston tiedotusopin professori **Pertti Hemánus** esitteli vaihtoehtoisia visioitaan valtionhallinnon tiedotuksesta. Hän maalaili sekä toivon että pelon sävyttämiä tulevaisuudennäkymiä. Toiveikkaassa visiossa tiedotustoiminta palvelee tiedon vastaanottajan etua. Pelon sävyttämässä puolestaan valtionhallinnon tiedottaminen luisuu yhä pitemmälle suopeuden hankkimiseen ja vajoaa aina vain syvemmälle manipuloimisen suohon.

Hemánus totesi, että toiveikkaan kuvan tekevät mahdolltomaksi ”yhteiskunnassamme esiintyvät antagonistiset ristiriidat”. Toisaalta hän ei uskonut kauhukuvankaan toteutuvan puhtaaksiviljeltyinä yhteiskunnan kehittyneisyyden ja tiedottajien ammattitaidon vuoksi. Professori kehotti valtionhallinnon tiedottajia ”edelleen taistelemaan asemansa sekä ammattikuvansa ja -etiikkansa puolesta”.

Tilastokeskuksen tiedotuspäällikkö **Mauri Levomäki** oli pessimistisissä tunnelmissa. ”Moni virkamies haluaa takaisin tiedottamattomuuden aikaan. Tiedottajan asema ei ole juuri kohentunut, vaan tämä on hierarkiassa alhaalla. Tiedottajien virkanimikkeet ovat kirjavia ja palkkaus matala ja epätasainen. Tiedottaja saa taistella tiedonsaantinsa puolesta – kohta kai kansalainenkin”, Levomäki suri. Lohduksi hän tarjosi sitä, että tiedottajan ”käytännöllinen asema” on kuitenkin muodollista tärkeämpi.

Itsekritiikki meni liiallisuuksiin, sillä samassa seminaarissa Sanomalehtien Liiton tiedotuspäällikkö **Olavi Rantalainen** antoi hyvää palautetta hallinnon tiedottajien työstä: ”Valtionhallinnosta saadaan paremmin tietoa, virkamiehet ovat alkaneet ymmärtää tiedottamisen merkityksen ja toimitusten työskentely on helpottunut.”

Totta on, että tiedottajien sijoittamisen organisaatiossa ratkaisivat yleisesti henkilöstöhallinnolliset ja palkkaustekniset syyt. Tämä tarkoitti sitä, että tiedottaja tai tiedotusyksikkö kuului muodollisesti hallinto-osastoon tai vastaavan yksikköön, vaikka tiedotuksen ymmärrettiin toiminnallisesti palvelevan johtoa ja koko taloa.

Valtiohallinnon tiedottajat ry onnistui sentään kohentamaan monen kollegan asemaa, kun yhdistyksen asiamies **Leena Kivelä** (nykyään **Airaksinen**) marssi suoraan pääjohtajien puheille ja löi pöytään yhdistyksen suositukset tiedottajien asemasta, nimikkeistä ja palkkauksesta.

Pyrkiminen muodollisesti suoraan ylimmän johdon alaisuuteen oli pitkään keskeistä hallinnon tiedottajien edunvalvonnassa. Kun muodollinen sijainti alkoi olla kohdallaan, tiedottajat joutuivat vääntöön läsnäolo-oikeudesta ja myöhemmin jäsenyydestä johtoryhmissä. Seuraavan koitoksen paikka oli uusi palkkausjärjestelmä, johon siirryttäessä 2000-luvun alkupuolella viestinnän strateginen rooli yritettiin sivuuttaa ja kaikki viestintäammattilaiset tulkita suorittavan tason virkamiehiksi.

Tiedonsaantiasiamiehet törmäyskurssilla

Hallinnon tiedotuksen tarkoituksesta ja tiedottajan roolista käytiin hyvinkin filosofista keskustelua 1980-luvulla. Julkisen sektorin tiedottajat pohtivat paljon sitä, miten he parhaiten palvelevat kansalaisten tiedonsaantia.

Ympäristöministeriön tiedotussihteerinä **Mirja Ruokoranta** päätteli Hallinto-lehden kirjoituksessaan vuonna 1986, että kansalaiset suhtautuvat hallintoon epäluuloisesti ja ovat siitä vieraantuneita, koska viestintä ei toimi. Hänen mukaansa on tärkeää kysyä, sisältääkö hallinnosta lähtevä tietoaisteisto kansalaisten kannalta oleelliset asiat ja selviävätkö asioiden taustat ja ristiriidat vai luodaanko vain ”sanoman lähettäjän intressien mukaista mielikuvaa asioiden tilasta”.

Ministeriön tiedottaja päätyi toteamaan, että hallinnon lähettämä tieto oli useimmiten sirpaleista, abstraktia ja vaikeatajuista sekä pitkälle erikois-

tunutta. Väestön suuren enemmistön tajuntaa se korkeintaan hipaisi. Kansalaiset olivat jakautumassa A- ja B-ihmiisiin, ja vallitseva tiedonvälitys vauhditti tätä kehitystä. Valtio suhtautui edelleen uskomattoman nurjamielisesti tietoon liittyvän epätasa-arvon vähentämiseen.

Monet hallinnon tiedottajat ottivat missiokseen kansalaisten kaikenkattavan tiedonsaannin turvaamisen. He eivät lukeneet itseään viraston varsinaiseksi virkamieheksi, vaan ikään kuin hallinnon ja kansalaisten väliseksi asiamieheksi. Kun perinteiset virkamiehet pitivät tiedottajia muutoinkin hallinnon kummajaisina, tiedottajat ruokkivat näillä selityksillään itsekkin ulkopuolisuuttaan. Tällä tiellä ei voinut välttää joutumasta törmäyskurssille.

Äärimmilleen tilanne kärjistyi elinkeinohallituksessa, kun virasto irtisanoi tiedottajansa **Hilkka Eklundin** tietojen antoon liittyvän riidan seurauksena. Erottamista perusteltiin sillä, että tiedottaja ei enää nauttinut päällikköjensä luottamusta.

Ruokoranta kommentoi tapahtunutta kyynisesti: ”Jos luottamusta pidettäisiin virassa pysymisen edellytyksenä, voitaisiin kai lähes koko virkamieskunta panna viralta. Mielipidetiedusteluthan ovat kertoneet kansalaisten syvästä epäluottamuksesta valtiokoneistoa, virkamiehiä ja poliitikkoja kohtaan.”

Raili Manninen edusti samaisessa Hallinto-lehden numerossa rationaalisempaa näkemystä: ”Filosofinen peruskysymys on, palveleeko tiedottaja valtionhallinnon kansalaisia vai virastoa.

Vastaus on yksiselitteinen: tiedottaja palvelee virastoa, virasto palvelee kansalaisia!”

Vähitellen hallinnon tiedottajat alkoivat yleisemminkin tajuta, että he voivat olla samanaikaisesti hyödyllisiä sekä työnantajalle että kansalaisille.

Hartaasti odotettu ohjeistus

Syynä hallinnon tiedotuksen hajanaisuuteen ja eriäviin näkemyksiin sen roolista pidettiin sitä, että yhtenäinen ohjeistus puuttui.

Valtionhallinnon tiedottajat ry alkoi etunenässä tuskastua, kun tiedotusohjeita ei saatu voimaan eikä valmisteluasiakirjoja koskevien julkisuuslainsäädännön pykälien uudistaminen edistynyt.

Valtioneuvoston kanslia oli laatinut luonnoksen valtionhallinnon ulkoisen tiedottamisen ohjeeksi jo vuoden 1975 tiedotustyöryhmän esityksen pohjalta. Vuonna 1981 yksi versio oli jaettu ministeriöiden tiedottajille kommentoimista varten ja viisi vuotta myöhemmin kansliapäälliköt saivat tutustuttavaksi suurin piirtein samansisältöisen tekstin. Mediaa myöten arvuuteltiin, mitkä olivat ne hallitusten muut kiireet, joiden vuoksi tiedotusohjeistusta ei ennätetty käsitellä.

Ennen tiedotusohjetta tuli vuoden 1983 alusta voimaan hallinnon palvelutehtävää korostava hallintomenettelylaki, joka osaltaan ankkuroi viestinnän osaksi hallintoa.

Kriisiviestinnässä epäonnistumiset pakottivat lopettamaan vitkuttelun ja

vuonna 1987 annettiin vihdoin ensimmäinen kokonaisvaltainen ohje valtionhallinnon ulkoisen tiedotustoiminnan periaatteista. Ohje otettiin tyytyväisenä vastaan, joskaan se ei enää tuonut mitään varsinaisesti uutta. Joka tapauksessa virallisesti sinetöitiin se, että valtion tiedotuksen peruslähtökohtana on kansalaisten tiedontarve, ei suopeuden hankkiminen valtion toiminnoille. Ohjeistus vahvisti myös valtioneuvoston kansliassa toimivan valtioneuvoston tiedotusyksikön koordinoivan roolin ulkoisessa tiedotustoiminnassa. Käytännössä ministeriöt, virastot ja laitokset hoitivat tiedotusta hyvin itsenäisesti.

Tiedotusohjetta jalkautettiin lukemattomissa koulutustilaisuuksissa, joissa virkamiesten päähän taottiin peruseriaatteen: nopeus, luotettavuus, tasapuolisuus. Monista virkamiehistä kouliutui erinomaisia tiedon välittäjiä, mutta oli niitäkin, joille tiedotusvälineiden palveleminen oli ikävä velvollisuus tai kaikin tavoin vältettävä vastenmielisyyttä.

Kaupungeista esimerkiksi Tampere laati ensimmäisen viestintäohjelman ja ulkoisen tiedotuksen toimintaohjeet vuonna 1990. Ohje korosti avoimuutta, mutta Tampereella ymmärrettiin myös se, että tiedotuksen on pysyttävä viestimien nopeuden kehityksessä mukana.

Ilman mutinoita avointa tiedottamista ei kunnissa nielty. Vaikka vuoden 1995 kuntalaki ja sen myötä julkaistut uudet kunnalliset tiedotusohjeet korostivat entisestään tiedottamisen ja vuorovaikutuksen merkitystä, kentällä

tiedottamisen katsottiin häiritsevän työrauhaa.

Pyhäjärven kunnanjohtaja **Pasi Vallivaara** tuumasi: ”Laki sanoo, että kaikista kuntalaisia koskevista suunnitelmista pitää tiedottaa ennen, alkuvaiheessa ja siinä välillä. Sen lisäksi pitää järjestää ompeluseuroja ja kaikenlaisia kyläkoukouksia vielä sitä varten, että ne saisivat vielä enemmän lisätietoja. Nyt jos me levitetään se keskeneräinen budjettikirja toreille, huoltoaseman baariin ja uimahallin saunaan pohdittavaksi niin eihän se valmistu ennen ensi juhannusta.”

Kun pää oli saatu avatuksi, tiedotusohjeistusta alettiin uusia ja laajentaa nopeutuvaan tahtiin. Valtion seuraavan ohjeen aika oli seitsemän vuoden kuluttua. Valtiosihteeri **Timo Relanderin** johtama valmisteluryhmä kiinnitti runsaasti huomiota erityistilanteiden ja poikkeusolojen tiedotustarpeisiin.

Vuoden 1994 ohjetta pohjustettiin valtion viestinnän kokonaiskartoituksella, josta selvisi, että valtion viestintä maksaa noin 200 miljoonaa markkaa vuodessa. Henkilötyövuosiksi laskettiin 358.

Lukuja ei suhteutettu mihinkään eikä niin ollen myöskään hyödynnetty.

Viranomaistoiminnan julkisuus selkeytyi merkittävästi, kun julkisuuslaki uusittiin vuonna 1999. Mustaksi pisteeksi jäi enää budjettisalaisuus. Valtiovarainministeriö piti kiinni siitä, että ministeriöt eivät saa julkistaa omia budjettiesityksiään heti niiden valmistuttua, vaan vasta sitten, kun ne ovat menneet rahaministeriön seulan läpi.

Tiedotetehtailua

Uranuurtajatiedottajien yleisin tehtävä oli tiedon välittäminen tiedotusvälineille. Pääasiassa se tapahtui lehdistötiedotteilla. Lehdistötiedote on konkreettinen tuote, jonka tarpeellisuus ymmärrettiin toisin kuin tiedotusstrategioiden, taustavaikuttamisen tai muiden henkimaailman asioiden merkitys.

Lehdistötiedote tarkoitti hallinnossa ”asiakirjan pohjalta laadittua kirjallista tiivistelmää” eikä sen laatiminen ollut aina yksinkertaista. Tiedottaja saattoi saada luonnoksensa juristivirkamieheltä takaisin kokonaan uudelleen kirjoitettuna. Tiedotteen alkuun oli nostettu asian taustat lakikielellä selostettuina ja varsinainen uutinen oli piilotettu tekstin loppuun. Tiedottajan ammattitaito ja ammatillinen kunnianhimo ratkaisi sen, missä muodossa tiedote lähti.

Graafisen ilmeen luomisessa syntyi myös monesti kitkaa eikä tragikoomisiltakaan tilanteilta vältytty. Osa virkamiehistä piti logokysymyksiä joutavapäiväisenä puuhasteluna, osa katsoi saavutetuksi edukseen käyttää työpapereissa mitä kuvia ja kirjasintyyppejä halusi. Tiedottaja saattoi jäädä yksin heiluttamaan yhtenäisen ilmeen lippua.

Lisähaasteita hallinnon viestinnän ajan- ja resurssienkäyttöön on tuonut kaksikielisyys. Tiedottajat ovat alusta asti ottaneet kiitettävästi vastuuta siitä, että ainakin lain vähimmäisvaatimus toteutuisi.

HERKKUPALOJA VAI PAKKOPULLAA?

TAMHATTAN, huusivat lehtiotsikot ja pilvenpiirtäjäpiirroukset kesällä 1989. Oli tullut julki, että Tampereen keskustaan, Tampellalta vapautuvalle teollisuusalueelle oli suunniteltu tiivistä ja korkeata kaupunginosaa. Tarjolla oli median ja kansalaisaktivismin herkkupala, virkamiehille ja tiedottajalle opettavaista pakkopullaa.

Muiden tavoin kaupungin viestintäpäällikkö luki lehdestä valmistumassa olevasta kaavoitus sopimuksesta. Ensimmäinen tiedotustilaisuus pidettiin, kun sopimus kaupungin ja Tampellan välillä oli neuvoteltu valmiiksi. Muodollisesti se oli aivan oikea hetki tiedottaa: esitys oli valmistunut, oli keskustelun ja päätöksenteon vuoro. Sitä ennen kaupungin viestinnällä ei ollut mitään käsissä.

Muut tahot käyttivät kaikkia viestinnän keinoja: Tampella syötti toimittajia, poliitikot kirjoittivat nimimerkkipakinoita, aktivistit piirsivät kauhukuvia, julkaisivat omia lehtiä ja järjestivät konsertteja.

Retoriikka oli rajua. Tiedotustilaisuuteen toimittajana soluttanut aktivisti – myöhempi ympäristöministeri – otsikoi juttunsa: ”Kaavoitusvandaalit vauhdissa Tampereella.” Tampellan taustavoimat iskivät takaisin puhumalla ”hassahtaneiden satuilusta”.

Pääkirjoituksissa perättiin avoimuutta, Asukasliitto vaati kansalaisten vapaata vaikuttamista. Virkamies totesi, ettei liikesalaisuuksia käsitellä torikokouksissa.

Voimakkaimmin puhuivat kuvat. Aktivistit piirsivät alueelle puolensataa 22-kerroksista tornitaloa, lehtien graafikot taiteilivat omia versioitaan. Lopulta julki tuli myös rakennusliikkeiden tilaama arkkitehtityö, jossa oli neljä 40-kerroksista tornia ja 18-kerroksi-

nen ympyrätalo. Kun muuta ei ollut, tämä malli miellettiin julkisuudessa kaupungin suunnitelmaksi.

Lopulta sopimus kaatui muotovirheeseen päätöksenteossa, ja myös Tampella sekä sen omistanut pankki kaatuivat. Kaavoitus tietenkin jatkui, nyt terveemmällä pohjalla. Jotain oli opittu myös viestinnässä: arkkitehtikilpailusta tehtiin tiedotteita, esitteitä ja videoita, pidettiin yleisötilaisuuksia ja piirrettiin havainnekuvia. Lopullisesta kaavasta tuli sitten vähän ja laimeita kannanottoja – joissakin jopa haviteltiin korkeampia taloja.

Viisaampana siltaviestintään?

Tampella-kesän kokemukset olivat muistissa, kun Tampereen ja Lempäälän rajalle ryhdyttiin suunnittelemaan Vuoreksen asuinalueita. Nyt viestintäpäällikkö otettiin mukaan heti ensimmäisiin suunnittelupalaverihin.

Oli helppo nähdä, että Vuoreksen suunnittelun julkinen kuva piirtyisi ajatuksesta rakentaa silta erämaisen Särkijärven yli. Viestintäpäällikkö päätti, että nyt silta-ajatuksesta tiedotetaan heti eikä vasta suunnitelman valmistuttua. Tiedote lähti medialle aikaisessa valmisteluvaiheessa.

Mutta pieleen meni avoimuuskin. Paikalliset asukkaat ja mökkiläiset kimpaantuivat, kun saivat lukea siltahankkeesta lehdestä. Osallisille pitää tiedottaa ensin. Paitsi että mediallekin pitää ehtiä tiedottaa ensimmäisenä.

Jari Seppälä on johtanut sekä Tampereen kaupungin että Kuntaliiton viestintää.

Suomen EU-puheenjohtajuuskauden tiedotus palkittiin vuoden 1999 viestintätekona pitkällä riimusaamalla, jota esittelee ministeriöiden tiedottajakaartin Asta Sjöblomin, Taina Pieskin, Riitta Niinivaaran, Yrjö Länsipuron, Eeva Larjomaan, Ilkka Puron, Pirkko Kauppisen, Pirkko Varpasuon ja Jaana Beversdorfin edessä valtioneuvoston tiedotusyksikön apulaistiedotuspäällikkö Mikko Norros. KUVA: SARI GUSTAFSSON / LEHTIKUVA 2000

Valetiedottajia ja politrukkeja

Virastojen oli pantava vakituiset tiedottajan virat julkiseen hakuun ja yleensä pätevyysvaatimuksena oli ylempi korkeakoulututkinto. Tavatonta ei silti ollut, että tiedotusyksikköön saatettiin siirtää organisaation sisältä työntekijöi-

tä, joilla ei ollut lainkaan tiedotuskoulutusta eikä -kokemusta. Esimerkiksi posti- ja telehallituksen tiedotusyksikköön ilmestyi tiedotussihteerin nimikkeellä postimiehiä, mikä luonnollisesti otti kovasti arvonsa tuntevien akateemisesti koulutettujen tiedottajien luonnolle.

Raimo Jyrkinen paheksui ”valetiedottajia” Tiedottaja-lehdessä 1994: ”Herättää ihmetystä, että joissakin julkisen sektorin valinnoissa näyttäisivät muut kriteerit kokonaan ohittaneen viestinnän alalla hankitut ansiot. Tarvittavaa tiedotuskokemusta vailla oleva, pystymetsästä otettu tiedottaja, saattaa tehdä kohtalokkaita virhearvioita, joiden seuraukset näkyvät yhteisön tai ins-

tituution kuvan tarpeettomana huononemisenä sekä kotimaassa että ulkomailla. Tiedotusasioissakin voi viiden pennin suutari tehdä monen markan vahingon.”

Kunnissa oli pitkään yleistä, että esimerkiksi kunnansihteeri hoiti tiedottamista oman toimensa ohella. Sekä valtion laitokset että kunnat nimesivät myös eri puolille organisaatiota tiedotusyhdyshenkilöitä paikkaamaan puuttuvia ammattitiedottajia. Usein tiedotusyhdyshenkilöksi määrättiin yksikön sihteeri. Ammattitiedottajien tehtäväksi jäi ylläpitää ja kouluttaa yhdyshenkilöverkostoa. Vain osa nimetyistä ehti tai osasi hankkia ja välittää tietoa omaloitteisesti. Hyöty verkostosta jäi pannotuksiin nähden yleensä melko vähäiseksi.

Oma lukunsa ovat poliittiset tiedottajanimitykset. Ainakin ministeriöiden sekä kuntien päällikkötason nimityksiin politiikka on kytkeytynyt tavalla tai toisella. On ollut myös monenlaisia piilopoliittisia järjestelyitä. Jopa rivitiedottajan sijaisetenkin on saatettu valita jäsenkirjan perusteella.

Virkamiesviestintää politiikan rajapinnassa

Suomessa on lähdetty siitä, että ministeriöihin palkataan muiden virastojen tapaan virkavastuulla olevia virkamies-tiedottajia pysyviin virkasuhteisiin. Esimerkiksi Ruotsissahan ministeri valitsee toimikaudekseen tiedottajan oman puolueestaan.

Ministeriöt eivät kuitenkaan viesti

pelkästään virkamiesvoimin, sillä ministereille on palkattu 1970-luvulta lähtien poliittiset sihteerit (myöhemmin eritysavustaja-nimikkeellä), joiden toimenkuvaan kuuluu myös tiedottamista.

Syntynyttä sekajärjestelmää ei juurikaan ole käsitelty avoimesti. Vuoden 1975 tiedotustyöryhmä tyytyi toteamaan, että tiedottajan ja poliittisen sihteerin tehtävät eroavat toisistaan: ”Poliittinen sihteeri ottaa myös poliittista kantaa, kun tiedottajan tehtävänä on tiedon välittäminen.”

Myöhemminkin poliittisen ja virkamiesviestinnän työnjaot ja rajanvedot on painettu villaisella, vaikka poliittisen ohjauksen vahvistuminen on väistämättä lisännyt puoluepolitiikan vaikutusta myös viestintään. Tämä näkyy vaikkapa siinä, että ministeriöiden lehdistötiedotteissa lisätietojen antajaksi on alettu nimetä ministerin avustaja, kun ennen asioita toimittajille valottivat virkamiehet. Spokesman-kulttuuriin Suomessa ei kuitenkaan ole menty, vaan ministerit ovat paljolti suoraan median tavoitettavissa.

2000-luvulla tapahtunut median muutos on kasvattanut ministereiden julkisuuteen liittyviä jännitteitä, mikä on yksi selitys sille, että puolueet ovat halunneet vahvistaa otettaan ministeriöiden viestinnästä. Kun aiemmin ministerin arvovalta takasi myönteisen tai ainakin neutraalin raportoinnin, nykyään valtioneuvoston jäsenet ovat koko lailla vapaata riistaa viestintävälille.

Siv Dahlin Jansson on nähnyt muu-

toksen läheltä, sillä hän oli ensin kauppa- ja teollisuusministerin poliittisena sihteerinä 1970-luvulla, sitten sisäministeriön tiedottajana ja päätyi urallaan ympäristöministeriön ensimmäiseksi viestintäjohtajaksi.

”Ministeriöiden tiedotus oli pitkään virkamiestyötä. Poliitiikkaa se luonnollisesti oli, muttei puoluepolitiikkaa. Ministerien avustajat olivat aluksi lähinnä sihteereitä, kun nykyään hyvä erityisavustaja on lähes varaministeri. Avustajien kanssa oli monenlaista yhteistyötä. Osaavan avustajan kanssa yhteistyö yleensä sujui. Jos avustaja oli epävarma osaamisestaan, ristiriitaisia tilanteita syntyi helposti. Nuoret erityisavustajat saattoivat katsoa virkamiestiedottajien enänvarrtta pitkin. Rajanvedossa lähdimme siitä, että ministeriöstä lähtevä tiedote on ministeriön tiedote. Ministerin kannanotot tiedotettiin erikseen,” Dahlin Jansson kertoo.

Valtioneuvoston viestintä ottaa askeleen puoluepoliittiseen suuntaan siinäkin, että vuoden 2011 lopussa haussa ollut viestintäjohtajan virkaa ei täytetty ”toistaiseksi” vaan viiden vuoden määräajaksi. Pääministeri saa näin entistä useammin omaan puolueeseensa kuuluvan päätiedottajan.

Kompastelua kriisiviestinnässä

Erityistilanteiden tiedotus oli pitkään hallinnon viestinnän akilleen kantapää. Onnettomuuksien, luonnonmullistusten, terroritekojen tai väärinkäytösten sattuessa tiedottamiseen ei saatu riittävästi tehoa. Sähköisen median

kasvu ja uutiskilpailun koveneminen olisivat edellyttäneet nopeampaa ja koordinoitumpaa viestintää kuin se, mihin hallinto kykeni. Ministerit ja johtavat virkamiehet eivät myöskään hallinneet julkisuuden paineita eivätkä ymmärtäneet avoimuuden välttämättömyyttä. Hallinto oppi kriisiviestinnän vasta yritysten ja erehdysten kautta.

Tiedottamisen sisäänajoiheeseen ajoittui neuvostokoneen kaappaus Suomeen vuonna 1977.

Kaapatun Aeroflotin Tupolev-koneen laskeutuminen Helsinki-Vantaalle oli ulkopoliittisesti hankala tilanne. Hallituksen ministereiden kriisiryhmä kokoontui lentokentän alle suojatiloihin ja piti tiiviisti yhteyttä presidentti **Urho Kekkoseen**. Tilanne päättyi ilman uhreja (tosin kaapparit teloitettiin Neuvostoliitossa), mutta varsinkin länsimaiset tiedotusvälineet kritisoivat julkisuuden puutetta ja sitä, ettei mediaa päästetty koneen lähelle.

Juurikaan paremmin tiedotus ei sujunut, kun vuonna 1984 neuvostoliittolainen maaliohjus harhautui Suomen puolelle ja upposi Inarinjärveen. Tapaus kiinnosti kansainvälistä mediaa, jota kokoontui Inariin. Ulkomaisten toimittajien mielestä Suomen sotilasviranomaiset olivat ”täydellisen piittämättömiä tiedonvälittäjien tarpeista”. He eivät suurestikaan hyötynneet siitä, että Rajavartiolaitos jakoi tiedotetta Helsingissä, kun media oli Lapissa. Matkailun edistämiskeskus oli sitäkin enemmän asialla ja palkkasi joulupukin tepastelemaan Inarinjärven jäälle.

KEVENIKÖ VEROTUS?

Harri Holkerin hallitus jakoi syksyllä 1988 joka kotiin vihkosen ”Verotus kevenee”. Siinä kuvattiin neutraaliin sävyyn verotuksen uudistamista koskevaa lakiesitystä. Hallituksen tarkoituksena oli kertoa miellyttävästä uudistuksesta, joka keventäisi sekä menettelyjä että verotaakkaa. Julkisuudessa hallitus sai syytöksiä puolittouksien ja valheiden levittämisestä, vaikkei verouudistuksen sisältöä eikä esitettyjä faktoja liiemmin vastustettu.

Jopa silloinen ministeri **Pertti Salolainen** on katsonut, että esite oli yksi syy hallituspuolueiden vaalitappioihin keväällä 1991. Voi kysyä, oliko tällainen tiedottaminen tarpeellista. Kansalaiset olisivat joka tapauksessa saaneet tietää verotuksen muutoksista normaalisti median kautta ja yksityiskohdat olisivat tulleet tutuiksi viimeistään siten, kun verohallinto alkoi soveltaa muutettua lakia. Esitteen tarkoitus olikin ilmeisesti markkinoida hallituksen politiikkaa.

Heti esitteen ilmestymisen jälkeen alettiin väitellä siitä, kevenekö verotus oikeasti. Vertailtiin välillisten verojen ja välittömien verojen välistä suhdetta ja monia muuttujia tulo- ja omaisuusverotuksessa. Tavallisen kansan oli vaikea huomata verotuksen kevenemistä senkin vuoksi, että ennakonpidätysprosentteja ei alennettu, koska hallitus halusi hillitä ”kulutusjuhlaa”. Suhdannesyistä verotuksen alenemista piti siis odotella lopullisen verotuksen valmistumiseen eli puolitoista vuotta. Viive päätöksestä toteutukseen ei mennyt silloin perille ja se ylittäisi useimpien ymmärryskyvyn vielä nytkin. Ihmiset katsoivat, että verojen keventymiselle ei ollut katetta, kun kevennys ei heti näkynyt tilipussissa.

Periaatteellisena kysymyksenä nousi esiin se, osoittiko hallitus epäluottamusta tiedotusvälineille suorapostituksena koteihin jaetulla esitteellä. Kysyttiin myös, onko hallituksella ylipäättään tarvetta tai oikeutta käyttää veromarkkoja suoraan tiedottamiseen. Esitteen teksti oli kylläkin kotitekoinen ja ulkoasu vaatimaton, joten pröystäilevää rahankäyttöä ei ollut.

Hallitus joutui puolustuskannalle lähinnä vihkosen otsikon väitteestä. Virkamiesten ehdotus oli tiettävästi ollut ”Verotus uudistuu”, mutta ministerit muuttivat otsikon mieleisempään.

Verotus kevenee on väitteenä ongelmallinen riippumatta siitä, pitääkö se paikkaansa. Väitettä ei nimittäin voi arvioida pelkästään faktojen pohjalta. Verot ovat aina lähtökohtaisesti raskaita maksaa, eikä koskaan keveitä, vaikka ymmärrämme kyllä, että verotuksella ylläpidetään tärkeitä palveluja. Hallituksen väite verotuksen keveydestä koettiin loukkaavana.

Julkisen alan tiedottajien pohjoismaisessa konferenssissa Lahdessa syyskuussa 1992 ruotsalainen professori **Lars-Johan Lindqvist** esittikin, että ihmisillä on oltava kaikissa tilanteissa oikeus valitella liian korkeita veroja. Niin he joka tapauksessa tekevät eikä sitä oikeutta saa heitä ottaa pois.

Helinä Tuomisen 40-vuotinen ura viestintätehtävissä alkoi Kaupunkiliitossa, josta hän siirtyi viestinnän johtotehtäviin ensin sisäasiainministeriön ja sitten työministeriön. Viimeksi hän on ohjannut aluehallinnon viestintää työ- ja elinkeinoministeriössä.

VÄHEMPIKIN OLISI RIITTÄNYT

SAK:n puheenjohtajan **Pertti Viinase**n eroilmoitus 1989 talous- ja tulopoliittisen sopimuksen tultua hylätyksi. Estonia-laivan uppoaminen 1994 Itämerellä, 852 kuollutta. VR:n pääjohtajan **Panu Haapalan** kuolema Pogostan-hiihdon ladulle 1997. Jyväskylän junaonnettomuus 1998, kymmenen kuollutta. Suomenjoen junaonnettomuus 1998, loukkaantuneita 26. Rekan ja linja-auton kolari 2004 Konginkankaalla, 23 kuollutta.

Kun on kauan viestintätehtävissä, poikkeuksellisia tilanteita tulee hoidettavaksi. Omalta kohdaltani voin sanoa, että vähempikin olisi riittänyt. Jokaisesta tapahtumasta nimittäin jää muistijälki, joka pysyy.

Yllätyksellisyys ja äkillisyys kuuluvat poikkeustilanteen kuvaan, mutta tilanteita voi ennakoita varautumalla ja harjoittelemalla. Esimerkiksi VR:n viestintäkoulutuksessa vain vähän ennen Haapalan kohtalokasta hiihtoretkeä oli mietitty, miten menettellään, jos joku yhtiön avainhenkilöistä kuolee. Tosin yksi kurssilainen suuttui, koska hänen mielestään harjoitus oli makaaberii.

Estonia-tragedia menee tajunnan ulkopuolelle. Laiva miehistöineen oli ulkomainen ja onnettomuus tapahtui Suomen aluevesien ulkopuolella, mutta itkunsekaiset pärskeet löivät silloisen työnantajani Merenkulkuhallituksen käytäville. Koska laiva upposi Itämeren suomalaisella meripelastusalueella, pelastustöiden tukikohdasta eli Utön saaresta tuli surun ilmentymä.

Mittasuhteiltaan huomattavasti pienempi Jyväskylän junaonnettomuus oli minulle VR:n viestintäjohtajana kuitenkin pal-

jon kovempi paikka. Reaaliaikaiset tiedot onnettomuusalueen sekavasta tilanteesta, vaihtuvat tiedot kuolleiden ja loukkaantuneiden määrästä sekä omaisten tuska kasvoivat kokonaisuudeksi, jonka keskellä oli pakko kovettaa sydän. Silloin tunteiden ei voinut antaa viedä.

Tunteet nousivat kuitenkin pintaan, kun useiden kuukausien ajan onnettomuuden jälkeen kaksi loukkaantunutta toisistaan tietämättä pitivät minua olkapäänään. Siihen nojaten he tekivät surutyötään, mistä tunsin ylpeyttä.

Onnettomuuspäivänä kriisiryhmän kokouksessa minunkin puhelimeni soi. Karjaisin vain: ”Kuulemiin!” Kun puolen yön maisissa pääjohtaja **Henri Kuitusen** kanssa teimme viimeisiä varmisteluja, hän ihmetteli päivällä käymääni yhden sanan puhelinkeskustelua. Kerroin vaimoni soittaneen todella huonoon aikaan. Tuosta päivästä lähtien Kuitunen on lopettanut kaikki käymämme puhelinkeskustelut ystävälliseen kuulemiinsanaan. Pidän siitä.

Kun VR-konserniin kuulunut täysperävaunullinen rekka-auto törmäsi tuhoisin seurauksin hiihtomatkalastaisten bussiin, tiesimme mitä teemme. Aikaisemmat tapahtumat olivat opettaneet, miten lähestytään kuolleiden omaisia ja loukkaantuneita. Tiesimme myös, että media on paljon kiinnostuneempi löytämään syyllisen kuin synn.

Martti Mäkinen on ollut viestinnän johtotehtävissä SAK:ssa, Merenkulkuhallituksessa ja VR-konsernissa.

Todella vakava paikka oli Tšernobylin voimalaonnettomuus vuonna 1986, ja edelleen median jälkikomentit hallinnon viestinnästä olivat tavattoman kriittisiä. Onnettomuuden tiedottamisesta tehdyn raportin mukaan ”viranomaisille Tšernobyl oli eräänlainen tiedotuskriisi. Julkisuudessa oli voimakas käsitys, että viranomaiset ja maan poliittinen johto viivyttelivät tietojen antamista, salailivat asioita ja vähättelivät vaaraa.”

Kriisi paljasti paikallisviranomaisten tiedottamisen heikkouden, mutta pahimmat pulmat liittyivät ministeritason tiedottamiseen. Raportin mukaan ”ministerit välttelivät ja pakoilivat. Sisäministeriön olisi pitänyt hoitaa tiedottamista, mutta sitä se ei tehnyt.”

Jopa tiedotteiden kielikin arvioitiin huonoksi. Säteilyturvakeskus sai toimittajilta viranomaisista parhaan arvosanan, vaikkei silläkään ollut ”tiedotusteknisiä valmiuksia, välineitä eikä koulutettuja henkilöitä”.

Onnettomuus osui kaiken lisäksi virkamieslakon aikaan, ja eräät aluetoimitukset havaitsivat, ettei virastoissa ollut lakon vuoksi ketään, joka olisi osannut käyttää telefax-laitetta. Valtionhallinnon tiedottajat ry:n kevätretkue joutui todistamaan epätoivoista tilannetta Turun lääninhallituksessa, johon ryhmä saapui myöhässä sitä kuljettaneen linja-auton hajottua matkalla. Tiedottajat harhailivat lähes tyhjässä hallintorakennuksessa ennen kuin löysivät hermostuneen maaherra **Pirkko Työläjärven**, joka yritti yksin selvittää onnetto-

muustilanteen hoidosta ja kansalaisten kyselyistä. Maaherran esikunta sihteerinä myöten oli lakossa eikä virkahuoneeseen lompsinut tiedottajaryhmä suinkaan parantanut läänin päänaisten mielialaa.

Vähitellen kriisiviestintään saatiin ryhtiä. Alun perin hallinnon valmiussuunnittelussa lähdettiin siitä, että kriisitilanteita varten muodostetaan erityinen kriisiorganisaatio, jolla on omat johtosuhteensa ja toimintatapansa. Epäonnistumisten jälkeen tuli selväksi, että malli on mahdoton ainakin äkillisten kriisien hoitoon ja viestintään. Osoittautui, että kriisiviestinnässä on tärkeintä alun nopea tiedonkulku, toimintojen pikainen tehostaminen sekä viranomaisten välinen yhteydenpito. Viestintä tunnustettiin myös niin olennaiseksi osaksi kriisinhoitoa, että tiedottajat alettiin ottaa mukaan valmiusharjoituksiin.

Estonia-aluksen uppoaminen vuonna 1994 oli järkyttävä tragedia. Viranomaisten viestintä hoitui kuitenkin jo ammattimaisesti. Tilanteiden ennakointikin alettiin oppia. Vuosituhannen vaihteeseen esimerkiksi varauduttiin kriisiviestintäsuunnitelmin ja mahdollisista tietojärjestelmäongelmista jopa ylitiedotettiin etukäteen. Uudelle vuosituhannelle siirryttiin onneksi ongelmitta.

Tsunamikatastrofin viestintä vuonna 2004 aiheutti jälleen jälkipuintia. Kaakkois-Aasian hyökyaalto vyöryi tuhoisin seurauksin tapaninpäivänä. Ajankohta hidasti viranomaisten tarttu-

mista toimeen. Hitaus korostui, kun tavalliset kansalaiset ottivat internetin ja kännyköiden avulla hoitaakseen viranomaisille kuuluneita tiedonvälitystehtäviä. Tulilinjalle joutui ulkoministeriön lehdistöpäällikkö **Yrjö Länsipuro**. Myös joulukuussa 2011 eläkkeelle jäänyt valtioneuvoston viestintäjohtaja **Asko Mattila** pitää uransa pahimpana työtehtävänä kriisitiedotusta tsunamisista, jonka seurauksena Thaimaassa sai surmansa 178 suomalaista, pääasiassa vuodenvaihteen lomanviettäjiä.

Edelleen kriisiviestintä pitää valtion viestijöitä jännityksessä. Varsinkin verkkoviestintävalmiudet vaativat tehostamista, mutta viranomaisten yhteinen kriisiviestintäportaali ei ole monen vuoden valmistelun jälkeenkään käytönnönotkunnossa tämän kirjan mennessä painoon.

Viekö EU avoimuuden?

Suomen neuvotellessa jäsenyydestä Euroopan unionissa julkisuudessa alettiin enenevästi kauhistella yhteisön suljettua hallintokulttuuria ja asiakirjajulkisuuden puutetta. Median todettiin saavan jutunaiheet lähinnä vuotojen kautta. Tämä herätti pelon, että Suomi joutuu tinkimään hallinnon avoimuudesta EU-aikana.

Julkisuuskysymykset velloivat tiedotusvälineissä lokakuussa 1994 järjestetyn EU-kansanäänestyksen alla. Kiinnostusta lisäsi se, että samaan aikaan oli lausuntokierroksella ehdotus uudeksi kotimaiseksi julkisuuslaiksi, jolla oli määrä nimenomaan lisätä hallin-

non ja asiakirjojen julkisuutta. Tutkivan journalismin yhdistys kutsui ulkomaisiakin toimittajia keskustelutilaisuuteensa ”Muuttuuko Suomen vai EU:n julkisuusikäntä?”

EU-jäsenyyden puoltajat korostivat, että Suomi ajaa yhdessä Hollannin ja Tanskan kanssa yhteisön keskieurooppalaisten käytäntöjen muuttamista ja muistuttivat, että jäsenyysneuvotteluisa Suomi ilmoitti pitävänsä kiinni pohjoismaisesta julkisuusperiaatteesta. Myös oikeusministeri **Anneli Jäätteenmäki** vaati lähettämässään lehdistötiedotteessa, että julkisuusikäntä on luotava sellaisiksi, ettei salailu EU:n varjolla ole mahdollista.

Suomen EU-tiedotusta valmistellut ulkoministeriön kaupallinen neuvos **Reijo Kempainen** – joka on sittemmin tehnyt huippu-uraa EU:n viestintätehtävissä – valoi uskoa tulevaisuuden tiedotuskäytäntöön, jossa virkamiehillä ja toimittajilla on käsissä sama EU-asiakirja ja vieläpä suomen kielellä.

EU-tiedotuksesta saatiin hallintoon myös pienimuotoinen sisällissota. Muut ministeriöt nousivat takajaloille, koska katsoivat ulkoministeriön haluan keskittää EU-asioiden tiedotuksen itselleen. UM:n arveltiin tavoittelevan samanlaista mahtiministeriön asemaa kuin valtiovarainministeriöllä oli.

Ministeriöt vastustivat UM:n tiedotusmonopolia vetoamalla siihen, että kukin viranomainen vastaa voimassa olevan ohjeistuksen mukaan oman toimialansa tiedotuksesta ja katsoivat tämän koskevan myös EU-asioita. Huolta

Karlsson

oli myös siitä, että valtioneuvoston kanslia ottaa liian suuren roolin.

Melko pian EU-jäsenyyden tultua voimaan pelot hälvenivät, sillä arki osoitti, että viranomaiset pystyivät jatkaamaan tiedottamista likimain entiseen malliin. Asiakirjoista saatettiin tosin yksittäistapauksissa mustata piiloon muiden EU-maiden kantoja ennen kuin ne annettiin pyytäjille. Uutta olivat EU-taustabrieffit, joita valtioneuvoston tiedotusyksikkö alkoi järjestää viikoittain muiden ministeriöiden avustamana.

Kaikkineen tiedottaminen mutkistui jonkin verran, koska tiedonvälityk-

Henrik Karlssonin piirros julkaistiin Helsingin Sanomissa marraskuussa 1988.

sessä oli paljon osapuolia. Toisaalta tiedottajat saivat työhönsä kiinnostavan uuden ulottuvuuden Brysselin-matkoi-
neen. Monen valtion viestijän uran huippukohtia oli Suomen EU-puheenjohtajakauden viestintään osallistuminen. Ensimmäisen puheenjohtajakauden vuonna 1999 satsaukset olivat hultpeat. Tiedottajat tekivät etukäteen opintomatkoja muihin EU-maihin ja

MILJÖN OCH BILEN

Miljöfrågornas frammarsch ledde så sent som 1983 till att landet fick ett miljöministerium. I och med det hade miljötankandet dock inte vunnit allmän acceptans. Både ministeriets ledning och den väldigt motiverade tjänstemannakåren ville påverka samhällets inställning till miljöfrågorna. Det skedde naturligtvis genom ministeriets egna beslut men också genom att sprida miljökunskap till samarbetspartners av olika slag.

I och med att ministeriet var nytt – om än en del tjänstemän och -kvinnor kom från andra ministerier – hade vi större frihet i valet av verksamhetsformer. Belastningen av att så har vi alltid gjort fanns inte. Samarbetet med miljöorganisationerna var etablerat. Deras sätt att fungera påverkade ministeriets verksamhetsformer. Vi ansåg vardera att information om miljöfrågor till en större allmänhet vara väldigt viktigt. Som myndighet med myndighetsansvar måste vi vara intressanta och relevanta för att få genomslagskraft. Det ledde till att vi prövade många olika former av och kanaler för informationen.

Nya EU-bestämmelser om blyfri bensen och katalysatorer var på kommande. Utgångspunkten var inte den lättaste. Bilen kontra miljön – kombattanter än idag! Att med miljöargument försöka sälja blyfri bensen och katalysatorbilar föreföll vara en näst intill övermäktig uppgift. Bilförarna var mycket skeptiska och bilindustrin och bilförsäljarna var inte heller ”nådiga”.

År 1991 beslöt sig miljöministeriet och trafikministeriet för att pröva med direkt in-

formation till bilägarna i storstadsområdet. Det handlade alltså om flerahundratusen bilister. Vi gjorde en mycket enkel broschyr om hur man på åtta olika sätt kan smutsa ner miljön. Texten byggde alltså på grov ironi. Det var ett riskfyllt sätt att förmedla information på, men med tanke på den negativa förhandsinställningen till frågan tyckte vi det var värt att försöka. En konventionell information hade sannolikt gått spårlost förbi eftersom intresset för att ta till sig informationen var mycket låg.

Vi lät trycka upp ett kuvert med vardera ministeriernas namn sida vid sida vilket gav försändelsen en officiell karaktär. Vi skaffade bilägarnas adresser från bilregistercentralen och skickade broschyren till alla bilägare i storstadsregionen. Responsen lät inte vänta på sig och det är ju den negativa dvs kritiken man får veta om. Vardera ministerierna blev nedringda och man krävde att de informationsansvariga skulle avsättas. Man skällde på införandet av de nya bestämmelserna och man skällde på broschyren. Många samtal visade att det i bakgrunden fanns dåligt samvete för att man inte betedde sig miljövänligt.

Kampanjen fick en oerhörd genomslagskraft, kanske inte helt på det sätt vi tänkt oss. Katalysatorbilar och blyfri bensen blev ett hett ämne i medium som medium och med facit i hand kan man bara förundra sig över alla ”överreaktioner” som förekom.

Siv Dahlin Jansson

*var miljöministeriets första
kommunikationsdirektör*

kaikki halukkaat pääsivät valtion kustantamille ranskan kurseille.

EU:n viestintäkäytännöt alkoivat nekin pikku hiljaa muuttua, ja nykyään unioni viestii aktiivisesti ja monipuolisesti.

Kananlentokampanjoita

Hallinnossa on vanhastaan ymmärretty, että uutisten välitys ei riitä keinoksi saada kansalaiset omaksumaan riittävästi välttämätöntä tietoa. ”Suora tiedottaminen” tai ”maksettu tiedottaminen” on nähty välttämättömiksi, kun viestittävänä on suuri uudistus tai kun yritetään muuttaa asenteita.

Suomesta ei ole koskaan tullut malimaata yhteiskunnallisessa kampanjoinnissa esimerkiksi Iso-Britannian tapaan. Tätä selittävät ainakin epäselvät vastuut sekä pienet budjetit. Yhteiskunnallisen kampanjan kokonaisbudjetti on saattanut olla samansuuruinen kuin kaupallisen kampanjan pelkät suunnittelukustannukset, vaikka kohderyhmä olisi koko kansa. Kun tekeminen jäi vähäiseksi, ei myöskään tiedottajien eikä mainostoimistojen osaaminen päässyt kehittymään.

Usein päivittäisviestintää täydentävässä tiedottamisessa jouduttiin tyytymään esitteen tekoon.

Siinäkin liikkumavara oli rajattu, sillä Valtion painatuskeskuksella oli monopoli valtion painotuotteisiin. Valtion tiedottajat purnasivat painatustöiden laatuvirheistä ja aikatauluviiveistä. Tyypillistä oli, että missä kaksi valtion tiedottajaa kohtasi, he kohta jo jakoivat

kauhukokemuksiaan Painatuskeskuksesta.

Yle varasi iltaututisten jälkeen esitysaikan yleishyödyllisten yhteisöjen tietoisuudelle. Maksuton esitysaika oli tervetullutta, sillä monesti filminpätkän tuottamiseenkaan ei tahtonut löytyä määrärahoja.

Koska hallinto hyödynsi markkinoinnin keinoja satunnaisesti ja hajanaisesti, jotkin mainostoimistot alkoivat omissa nimissään esitellä valtionhallinnon kampanjointitavoitteita ja -tilastoja. Mainostoimistot myös kauhistelivat laajoja kampanjatyöryhmiä ja työläitä hankintamenettelyitä kilpailutuksineen. Toisinaan ne yrittivät ujuttaa ideoitaan ”keittiön kautta” tuoreelle ministerille.

Mainostoimistojen liiton kilta sai kansliaministeri **Ilkka Kanervan** kautta valtioneuvoston mukaan järjestämään yhteiskunnallisen mainonnan virikepäivää vuonna 1990. Eduskunnassa pidetyssä tilaisuudessa oli mainosväen lisäksi paikalla vain kaksi valtionhallinnon tiedottajaa.

Ministeri Kanerva totesi, että ”veronmaksajien rahoilla tehtävän mainonnan lisääminen on mitä suurimman luokan poliittinen kysymys”. Hän piti tärkeänä välttää holhoavaa asennetta, sillä ”tuputtamisen maku tulee helposti, raja on suomalaisilla herkkä”. Ministeri toivoi myös, ettei julkinen sektori kiinnosta mainosalaa vain ”Lebensraumin” vuoksi. Liekö lama syynä siihen, ettei tilaisuudelle tullut sovittua jatkoa.

Vaikka yhteiskunnalliset kampanjat jäivät usein kananlennoiksi, onnistumisiakin on. Vuoden 1971 tiedotustoimikunta mainitsi sellaisiksi Osta suomalaista ja Ota marja maasta -kampanjat. Tuoreempia esimerkkejä ovat AIDS-valistus ja liikenneturvallisuuden Jos otat et aja -kampanjointi.

Hyviin tuloksiin on monesti päässyt konsepti, jossa hallinto, kolmas sektori ja jopa alan yritykset ovat yhdistäneet viestintävoimansa. Näin on menetelty muun muassa euron käyttöönottoon ja digi-tv:n tuloon liittyvässä viestinnässä.

Tulosohjaus nostamaan profilia

Parinkymmenen vuoden ponnistusten jälkeen hallinto suoriutui perustiedotuksesta suhteellisen mallikkaasti. Viestintään tuli kuitenkin uudenlaisia haasteita 1990-luvulla.

Lama vauhditti ajattelua, jonka mukaan markkinaohjaus sekä kysynnän ja tarjonnan lait oli ulotettava julkisiin palveluihin. Kilpailu otettiin keinoksi tehostaa hallintoa. Valtion budjettiin sidoksissa olevia virastoja ei enää pidetty sopivina paikkoina harjoittaa liiketoimintaa. Virastoja ja laitoksia alettiin vauhdilla liikelaitostaa ja yhtiöittää.

Perinteiseen hallintoonkin kohdistettiin tehokkuusvaatimuksia ja paremman palvelun odotuksia tulosohjauksen avulla. Valtion tulosohjausudistuksessa lisättiin virastojen ja laitosten toimintavapautta, mutta toisaalta niille tuli tulosvastuuta ja tulostavoitteita.

Talousasiat kaikkineen korostuivat hallinnossa. Talouden avautuminen

antoi aiheen pohtia ”valtiovallan harjoittamaa talous- ja rahapoliittista tiedotustoimintaa” erillisessä työryhmässä. Pääministeri **Esko Ahon** erityisavustaja **Seppo Härkösen** johdolla vuonna 1993 toiminut ryhmä suunnitteli erityisesti ulkomaille tiedottamista ja esitti keskeisten päättäjien lausuntojen aiempaa tarkempaa koordinoitua.

Vaikka tiedotusohjeet lähtivät edelleen kansalaisten tiedontarpeista, virastot näkivät yhä useammin tarkoituksenmukaiseksi viestiä itselleen tarpeellisista asioista riippumatta siitä, olivatko ne vastaanottajille tärkeitä. Viranomaistiedottamiselle alettiin nyripistellä nenää; yrityskuvamainokset ja lobbaus tuntuivat muodikkaammilta.

Vielä kokonaan virastomuodossa toiminut Tielaitos esimerkiksi teetti itseään televisioon ”Ensimmäisenä tielaitos” -mainoksen talvella 1995. Viestintäjohtaja **Pär-Håkan Appel** oli kuulut, että verovaroin mainostaminen oli herättänyt ministeriössä hämmennystä ja perusteli sitä kansliapäällikkö **Juhani Korpelalle** lähettämässään kirjeessä: ”Tielaitokselta edellytetään tuotannon kilpailukyvyyn nostamista huippuunsa ennen liikelaitostamista. Merkittävä perintö tulee nykyisen Tielaitoksen hyvästä toiminnasta ja yrityskuvasta, mutta kuvaa on rakennettava vähitellen myös markkinoinnillisin keinoin.”

Hallintotehtäviä hoitamaan jäänyt Tielaitoksen osa, Tiehallinto, haki rooliaan ja nosti asiakkuudet yhdeksi ydinalueeseen, jonka osaksi viestintäkin

alistettiin. Vuonna 2002 Tiehallinto julkaisi Asiakkuusaapisen, joka oli konkreettisestikin aapiskirja pölkkykirjaimineen ja tavuviivoineen: A-SI-A-KAS TIE-TÄ KÄYT-TÄÄ TAIK-KA PA-PE-REI-TA TÄYT-TÄÄ.

Tiedotusyksiköillekin tulostohjauksen myötä asetetuissa tulostavoitteissa alkoivat niin ikään painottua yhteiskuvan parantaminen ja viraston profiilin nosto avoimuuden edistämisen sijasta.

Epävirallisillekin viestintäfoorumeille

Siinä missä pioneeritiedottajat olivat turhautuneet, 1990-luvulta lähtien viestijät alkoivat ylityöllistyä. Aika ei tahtonut riittää kaikkien tiedotustarpeiden täyttämiseen.

Virkamiesjohtajat fiksuimmista alkaen ymmärsivät viestinnän välttämättömäksi työkalukseen. Viestinnän kysyntä lisääntyi niin mediajulkisuuden ennakoinnissa ja pyörittämisessä, kriisipäivystyksessä, sidosryhmäsuhteiden hoidossa kuin projektien viestinnän suunnittelussakin.

Hallinnon rakenteiden mylläys aluelistamisesta ja virastojen yhdistämisestä pörssilistautumisiin poiki raskaita projekteja hallinnon viestijöille. Työhön saattoi tulla kokonaan uusia ulottuvuuksia, esimerkiksi pörssitiedottamista. Epävarmuus oman työn tulevaisuudesta tunkeutui sekini hallintoon.

Verkkoviestintä oli hallinnossakin iso mullistus. Virastot alkoivat avata omia verkkosivustojaan suhteellisen

varhaisessa vaiheessa, mutta ensin kyse oli lähinnä sähköisistä esitteistä. Reaaliaikaisuuden ja vuorovaikutteisuuden vaatimuksiin hallinto alkoi vastata 2000-luvulla.

Nyt 2010-luvulla sosiaalinen media on valtion ja kuntien arkipäivää. Hallinnon onkin välttämätöntä seurata kansalaisten muuttuneita tiedonkäyttötapoja ja myöntää, että epävirallisemmalla viestinnällä ja uudella aktiivisuudella on merkitystä.

Esimerkiksi poliisi on tehnyt strategisen päätöksen lisätä näkyvyyttään verkossa turvallisuuden vuoksi. Kaupungeista ainakin Tampere, Jyväskylä ja Oulu on mainittu sosiaalisen median edelläkävijöiksi.

Takapakkia avoimuudessa?

Hallinnon viestinnän yritysviestinnästä poikkeavat lähtökohdat ovat tärkeä peruste sille, että valtion ja kuntien tiedottajat ovat säilyttäneet oman yhdistyksensä. Hallinnolle ja sen viestijöille on ollut kunnia-asia korostaa avoimuutta ja kansalaislähtöisyyttä. On katsottu, että viranomaisten teot puhuvat; laskelmoitua kilven kiillotusta on karsastettu.

On kuitenkin merkkejä siitä, että pyhät periaatteet eivät enää olisikaan itsestään selvä ohjenuora. Valtionhallinnon vuodelta 2010 olevassa viestintäsuosituksessa korostetaan mielikuvien merkitystä ja kehoitetaan virastoja maineenhallintaan. Toisaalta eduskunnan viestintästrategia vuoden 2011 lopulta nostaa avoimuuden tärkeimmäksi

painopisteeksi ja toteaa, että ”hyvä maine syntyy ennen muuta teoilla ja siihen vaikuttavat kaikki eduskuntayhteisön jäsenet”.

Virkamiehiä ei myöskään enää välttämättä rohkaista avoimeen vuorovaikutukseen toimittajien kanssa, vaan ohjeistetaan toistelemaan viestinnän jakamia ydinviestejä.

Eduskunnan oikeusasiamies päätyi syksyllä 2011 linjaamaan Teknologian tutkimuskeskus VTT:n loukanneen kahden tutkijansa sananvapautta, kun oli puuttunut näiden julkisiin esiintymisiin. Toinen tapaus koski asiantuntija-

kuulemista eduskunnassa, toinen mielipidekirjoitusta.

Tuulahdus menneiltä ajoilta oli Vantaan tonttijaossa käytetyn niin sanotun ohituskaistan julkisuuden hoito joulukuussa 2011. Helsingin Sanomat pyysi virkamieheltä listaa jonon ohi tontin saaneista, mutta virkamies ei luovuttanut julkista asiakirjaa medialle vedoten siihen, ”ettei ole takeita, mitä lähdetään kaivelemaan”. Valtalehti huomautti aiheellisesti, että ”avoimuus ja selvät säännöt takaavat sen, ettei järjestelmä rappeudu rakenteelliseksi korruptioksi”.

Lähteet:

Virallisluontoiset:

Valtion tiedotustoiminnan uudelleenjärjestämisistä harkitsemaan asetetun asiantuntijalautakunnan mietintö. Komiteanmietintö 1945:32

Valtion tiedotustoimikunta 1971: Valtion keskushallinnon tiedotustoiminnan tehostamisesta.

Komiteanmietintö 1972: A 8.

Valtion tiedotustoimikunta 1971: Osamietintö valtioneuvoston tiedotustoiminnan tehostamisesta. Komiteanmietintö 1971: B 56

Eduskunnan puhemiesneuvoston työryhmä. Muistio tiedotustoiminnan kehittämisestä. 23.11.1971

Valtionhallinnon tiedotustyöryhmä 1975. Mietintö. 29.10.1976

Valtioneuvoston kanslian julkisen vallan taloustiedotuksen työryhmä. Muistio. 28.6.1993

Ulkoasiainministeriö. Tiedottaminen hallituksen EU-ministerivaliokunnan työstä. Muistio. 2.9.1994

Valtioneuvoston kanslian tiedotustyöryhmä. Selvitys valtionhallinnon tiedotustoiminnan resursseista. 14.9.1994

Valtionhallinnon ulkoisen tiedottamisen ohje 1987

Valtionhallinnon tiedotusohje 1994

Valtionhallinnon viestintäsuositus. Valtioneuvoston kanslian määräykset, ohjeet ja suositukset 2/2010

Eduskunnan kanslian viestintästrategia 2011–2014

Laki yleisten asiakirjain julkisuudesta (83/51)

Kunnallislaki (953/76)

Hallintomenettelylaki (598/82)

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)

Painetut:

- Hakala, Salli:** Julkisuus ja valtionhallinnon tiedotus. Valtionhallinnon tiedotusstrategiat 1945–1994. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitos. Tammikuu 1994.
- Helsingin Sanomat: Ohituskaistalle selvät säännöt. Pääkirjoitus 10.12.2011.
- Jyrkinen, Raimo:** Millaisin eväin vastuullisiin tehtäviin. Pääkirjoitus. Tiedottaja-lehti 6.6.1994.
- Järvinen, Matti & Kivistö, Katariina:** Julkinen viestintä muutospaineissa. Yliökirjoitus. Helsingin Sanomat 27.12. 1995.
- Kytömäki, Juha & Lehtola, Markku & Paananen, Seppo:** Tshernobylin voimalaonnettomuus radiossa ja televisiossa. Kolme ensimmäistä viikkoa. Osaraportti 3. Oy Yleisradio Ab.
- Kivistö, Katariina:** Tiedotukseen tehoa perusteista tinkimättä. Artikkel. Hallinto-lehti 5/90.
- Manninen, Raili:** Johdon tiedotusvastuusta. Artikkel. Hallinto-lehti 2/86.
- Ruokoranta, Mirja:** Tiedonvälityksen kehittäminen on ajan haaste julkiselle hallinnolle, Artikkel. Hallinto-lehti 2/86.
- Saari, Seppo:** Valtion tiedotustoiminta – uutta mutta aktivoituvaa. LSP:n artikkeli 1983. Julkaistu mm. Etelä-Suomen Sanomissa marraskuussa 1983.
- Seppälä, Jari:** Tampere kokosi viestintäohjelman. Artikkel. Hallinto-lehti 5/90.
- Vallivaara, Pasi:** Onko kunnalla salaisuuksia? Keskenpästä budjetia harvoin, jos koskaan, esitely. Artikkel. Teoksessa Julkisesti palveluksessanne – paikallisviestinnän tienviittoja. Moniviestintä Oy 1996.

Painamattomat:

- (kopioita, kirjoittajan omassa arkistossa)
- Helsingin kaupungin liikennelaitos: Sisäinen tiedotustoiminta. Määräys. 2.2.1971.
- Liikenneministeriö: Ehdotus ohjeiksi tieliikenneosaston ulkoisessa tiedotustoiminnassa noudatettavista menettelytavoista. Tammikuu 1977.
- Oikeusministeri **Anneli Jäätteenmäki:** EU ei saa kaventaa julkisuutta. Lehdistö tiedote. 7.10.1994.
- Valtion tiedottaja ry. Yhteiskunnallisen mainonnan virikepäivä. Seminaariyhteen veto 22.5.1990.
- Seminaari puheenvuorot:
Valtionhallinnon tiedottajaseminaari Aulangolla 21.4.1980:
- Hemánus Pertti:** Valtionhallinnon tiedotus 80-luvulla
- Levomäki Mauri:** Valtionhallinnon tiedottajan ammattikuva 1980-luvulla
- Rantalainen Olavi:** Valtionhallinnon tiedottaminen sanomalehdistön näkökulmasta 80-luvulla

Haastattelut:

- Leena Airaksinen**
Siv Dahlin Jansson
Olli Kemppainen
Reima T.A. Luoto
Helinä Tuominen